

POSLE DEVEDESET GODINA: ŽANROVSKI KENTAUR RASTKA PETROVIĆA

(Zdravko Petrović: *Kreativni haos, Službeni glasnik, Beograd, 2011*)

Opšte mesto u proučavanju književne istorija je da svaka epoha nakon dostizanja svog vrhunca, neminovno počinje da se destruiira dok konačno ne postane svoja suprotnost. I tako u krug. Naizgled. Iako se grafički te oscilacije mogu prikazati kao talasasta kretanja, to nikako ne znači da su to isti talasi, baš kao što ni valovi koji zapljuskuju obale nisu nikada isti. I ako svaka književnoistorijska epoha predstavlja dijametralnost prethodnoj, a pri tom crpi poetička ishodišta iz one pred-prethodne, rezultat nije beskonačna smena dvaju književnih principa, jer svaka epoha utkiva pečat svog vremena – kulture, društva, istorije, politike, religije i najvažnije – nasleđa (bilo to njegova afirmacija ili, pak, negacija). U svakom slučaju, kroz istoriju, književnost se granala i bokorila, iako su koreni ostali isti. Međutim, ne treba smetnuti s uma da je razvoj književnosti pratio i razvoj čitalaca (naravno, u nekim slučajevima ne uvek u korak). Vremenom, od *poete doctus*-a akcenat je prebačen na *lectora doctus*-a. Drugim rečima, milisekundno umnožavanje vavilonske biblioteke zahtevalo je i veštijeg, snalažljivijeg, a nadasve upućenijeg čitaoca. Razvoj književnosti – usavršavanje forme, sve istančaniji stil, brušenje jezika, unapređivanje, rafiniranje i proliferacija književnih postupaka iznedrila je i potrebu za obrazovanim čitaocem. Čitalac koji je upućen, koji je otvoren, radoznao; koji čita između redova, naslućuje, razabira, čuje i razume one potmule damare knjige koje je pisac brižljivo „prikrio“ samo za one najupornije.

No, kao i u svakoj umetnosti, i srpska književnost je puna imena koja za života nisu pobrala lovorike kojima ih potomci tek nakon izvesnog vremena posthumno ovenčavaju. Za takve umetnike se obično kaže da su „ispred svog vremena“, i to je uistinu tako. Jer, upravo im to vreme, tek kasnije (u nekim slučajevima, mnogo kasnije) odaje počast i priznaje značaj koji za života nisu primili. No, to je samo dokaz lucidnosti duha i prevratničke uloge dotičnog umetnika, koji svojim stvaralaštvom od javnog mnjenja traži ono najteže – promenu. Ali bez takvih duhova ne bi bilo talasa u mrtvom moru civilizacije, ne bi bilo zemljotresa što potresaju stubove kolotečine, niti bi bilo erupcije stvaralačkih vulkana što umnožavaju šarolikost i lepotu ovog sveta. Oni donose onaj preko potrebni dah svežine nad ustajalom vodom mrtvog mora, baš u trenutku kad pomislite da se voda zapariložila.

I dobro je što u srpskoj književnoj istoriji postoje takva imena, jer je onaj obrazovani čitalac s početka naše priče postao obrazovani proučavalac koji je oslušnuo i razumeo, sada, u svom vremenu, tanane strune neke zaboravljene priče, stresao patinu sa njenih odbačenih korica i napravio joj mesta na policama književne tradicije. Unošenje novih

imena u vavilonski katalog ili, pak, restaurisanje „poniženih i uvređenih“ samo svedoči o bogatstvu srpske književnosti i njenoj nesagledivoj vrednosti.

Sluh Zdravka Petrovića je uhvatio podzemne romore *Burleske* Rastka Petrovića, te je nastala studija koja pomera granice književne istorije (dakle, ne samo srpske, već i svetske) i revalorizuje ovo prozno ostvarenje srpskog međuratnog pisca kao preteču avangarde (bez obzira koliko to pleonastički zvučalo!), ali i najavu postmoderne poetike. Dokaz vrednosti ove studije se otkriva već u jednom od uvodnih poglavlja koje daje pregled recepcije *Burleske* – od meseci neposredno posle njenog objavljivanja do aktuelnih književnokritičkih istraživanja. Evidentno je da je *Burleska* ostala na margini srpske književne tradicije, delom zasenjena objavljivanjem Rastkove zbirke *Otkrovenja* ubrzo potom, ali i zbog toga što je svojim *novum*-om ostala neprohodna za tadašnjeg čitaoca. Malobrojne pohvale tadašnje recepcije se pre mogu pripisati impozantnoj Rastkovoju ličnosti i erudiciji, koje su osećale, ali, čini mi se, ne i u potpunosti razumele Rastkove spisateljske romore (osim, naravno, Stanislava Vinavera). Nije slučajno da se interesovanje za ovo delo intenziviralo tek krajem prošlog veka, u doba kada postmoderna poetika u potpunosti apsorbuje savremenog čitaoca koji zna za palimpseste, kolaže, montaže, metatekstualnost, arhetipove, ... Čitalac koji u svojoj lektiri ima Kiša, Bulatovića, Pekića, Pavića, i koji je uvek na ivici intelektualnih i senzualnih „živaca“, jer zna da treba da očekuje neočekivano. Pred takvim čitaocem se *Burleska* Rastka Petrovića otkriva u punom sjaju. I stoga je u pravu Zdravko Petrović kada u *Belešci o knjizi* progovara o potrebi uspostavljanja „avangardologije“ u proučavanjima srpske književnosti, a naročito „rastkologije“. Ne bez razloga. Autor studije smatra da Rastkova *Burleska*, kao njegovo prvo delo, predstavlja izuzetnu pojavu u istoriji srpske književnosti čiji značaj je prenebregnut njegovim potonjim ostvarenjima. Takođe, autor insistira da nedovoljno posvećena pažnja *Burlesci* umanjuje sveukupni značaj fenomena srpske avangarde. Brižljivom analizom umetničkih postupaka Rastka Petrovića, kritičar Petrović ukazuje i dokazuje da je „prethodnica“ (franc. *avant garde*) imala svoju preteču, i to baš u našoj, srpskoj književnosti. Naime, *Burleska* je objavljena 1922, Bretonov *Manifest* 1924, Aragonov *Seljak iz Pariza* 1926, i opet Bretonova *Nađa* 1928.¹ Nije li to onda srpska književnost imala roman sa nadrealističkim konturama i pre nego što je nadrealizam programski izložen kao stilska formacija?

Zdravko Petrović zastupa tezu da Rastkov „kreativni kaos“ predstavlja brižljivo konstruisani kaos koji se samo želi prikazati kao „kaos“, odnosno dekonstrukcija dotadašnje književne paradigme. Kritičar Petrović razmatra u posebnim odeljcima studije Rastkove književnoumetničke postupke de/kompozicije, montaže, kolaža, citatnosti, esejizacije, umetanja dramskih fragmenata, kataloškog nabiranja, kao i poliperspektivnost naracije, a sve u službi dokazivanja da je ovo Rastkovo delo anticipacija srpske avangarde, ali i postmoderne poetike. Ovde treba napomenuti da su prethodna izučavanja *Burleske* svakako doticale neke od ovih tehnika i prosedea, ali ih nijedna nije objedinila u integralno istraživanje, te se, između ostalog, i u tome stiče vrednost istraživanja Zdravka Petrovića.

¹ Namerno navodim primere iz francuske književnosti koja se smatra kolevkom avangardne književnosti.

Prva dilema koja se postavila pred istraživača je žanrovska „(ne)odredljivost“ *Burleske*, kako sâm kaže. Iako razmatra *Burlesku* kroz odrednice menipeje, lirskog ili poetskog romana, antiromana, ali i natpripovetke, Zdravko Petrović ostaje dosledan tom inicijalnom osećanju i odbija da, baš kao i pisac Petrović, ograniči *Burlesku* u definiciju, da je omeđi žanrovskim steznikom, te joj samo skromno pridaje epitet otvorenog dela i završava svoje razmatranje: „Postoje momenti kada umetnik ne ume da dà precizan oblik unutrašnjem vrenju misli i osećanja. Možda je u takvom vajkanju nastala i *Burleska gospodina Peruna boga groma*“ (str. 85).²

Ono što se posebno čini zanimljivim sa stanovišta mog ličnog istraživačkog *zadovoljstva u tekstu* je postupak katalogizacije i nabiranja koje Zdravko Petrović izdvaja u sklopu svoje studije (str. 139-142). Autor ovaj postupak tumači tako što i sâm nabraja zapažanja prethodnih istraživača: stav Svetlane Slapšak da Rastkovo nabiranje predstavlja u stvari „potiranje svake priče“, dok Radomir Baturan i Stanko Korać ovom postupku pridaju status dokumentarne građe, odnosno stvaranje svojevrstne *iluzije verodostojnosti*. Na samom kraju ovog poglavlja autor u fusnoti donosi mišljenje Slavka Gordića da Rastkov katalog toponima i rodoslov Bogoljuba Markovića treba čitati i kao eufoničnu svetkovinu poetskog jezika, „evokativnu i ekspresivnu“ „poeziju po sebi“ (str. 142). Nadovezujući se na prethodna razmatranja, kritičar Petrović dodaje i svoje mišljenje, doduše samo kratko i ovlašno u vidu klauze, da se ovaj postupak može tumačiti i kao parodija na biblijski rodoslov. I to je sve – Petrović se tu zaustavlja, ne obrazlažući dalje da taj biblijski kôd što priziva u svest čitaoca starozavetni obrazac naracije, u Rastkovo (pan)t/deističkoj knjizi i te kako treba dovesti u vezu. Naime, Rastkov vitalizam paganskog dela *Burleske*, piše autor na drugom mestu u sklopu svoje studije, stoji nasuprot hrišćanskom dogmatizmu koji dehumanizuje ljudsko biće i svodi ga na brojku (str. 134. i 137). Nije li to *burleska* bogova? Činjenica da je božanstvo „mutiralo“ u svoju suprotnost; da je čovek svojom evolucijom devalvirao prirodu i vrhovno biće; da je zemaljski raj „pobegao“ u visine, postao „nebeski“ i kao takav dostižan tek nakon smrti? Da se u ime shvatanja novog Boga (koji je možda onaj isti stari, samo okom ljudske misli izmenjen) vode ratovi i obezvređuje ljudski život. Da li se to Bog smeje? U dodatku, ovo Rastkovo jezikotvorstvo koje se otkriva u ova dva kataloga može se čitati i u obrascu bakanja. Ritmično nizanje reči po etimološkoj i sinoničnoj analogiji ima za cilj da svojom magijom jezika uspostavi kontakt sa onostranim. Rastkova lucidna igra i uživanje u jeziku koji svojom sugestivnošću razbijaju klasičan kôd naracije, svakako predstavljaju deo njegove imanentne poetike koja se kasnije očituje i u njegovom delu *Ljudi govore*.

Jasno je da je ova studija teorijska i strukturalistički koncipirana, te se kao takva ne zadržava na tumačenju samog teksta. Međutim, ovlašna zapažanja Zdravka Petrovića često blesnu među obimnom naučnom aparaturom, te ovom prilikom pozivam autora da ono što skromno navodi u fusnotama, proširi i izloži u jednoj novoj, hermeneutičnoj studiji, koja će, sigurna sam, biti isti tako sveža i bogata kao i ova o kojoj je reč. Takođe, posebnu

² Na kraju studije, međutim, u odeljku *Zaključak*, Zdravko Petrović govori o *Burlesci* kao o poetskom/lirskom romanu, jer „ako izneverava mimezis, Rastko ni u jednom trenutku nije izneverio poeziju.“ (str. 161)

znatiželju pobuđuje i autorovo povezivanje *Burleske* sa poetikom postmoderne – u ovoj studiji samo u domenu sličnosti tehnika, ali bi bilo interesantno svakako čitati i o analogiji na nivou tumačenja teksta.

Zato slušajte i oslušajte, dragi Čitaoci, jer se u književnosti nikada ne zna koji odble-sak reči možete čuti pri prvom ili u nekom od ponovnih čitanja; možda ste baš vi ti koji će uvećati vavilonsku biblioteku za još jedno ime. Zdravko Petrović jeste.